

SİYASET • İKTİSAT • SANAT

AHMET DAVUTOĞLU

AHMET TABAKOĞLU

ADNAN ERTEM

CEMAL KAFADAR

ÇOŞKUN ÇAKIR

EROL ÖZVAR

GÖKHAN ÇETİNSAYA

M. AKİF AYDIN

İSKENDER PALA

MUSTAFA KARA

ORHAN OKAY

ÖMER DİNÇER

TURGUT CANSEVER

ZEKERİYA KURŞUN

KLASİK

2.
BASKI

KLASİK

23. Kitap

TARİH

Osmanlı Araştırmaları 1

**Osmanlı Medeniyeti
Siyaset, İktisat, Sanat**

Hazırlayan **Coşkun akır**

ISBN 975-8740-22-9

Birinci Basım Eylül 2005

İkinci Basım Ekim 2006

Yayına Hazırlık Fahrettin Altun

Tasarım/Kapak Salih Pulcu

Baskı Cilt Elma Basım

KLASİK

Vefa Cad. No: 56 34134 Vefa İstanbul

Tel **0212. 520 66 41** Faks **0212. 520 74 00**

klasik@klasikyayinlari.com

www.klasikyayinlari.com

SUNUŞ

Günümüzde dünya tarihçiliinde metot ve muhteva bakı - mından önemli deiflimler yaflanıyor. Bir devletin veya bir toplumun ya da bir kurumun/yapının yazılmı tarihi bir anlamda yeniden yazılmaktadır. Bunda tarihçilik aç - sından yeni bulguların oldu kadar ve belki daha fazla yeni metotların etkisi bulunmaktadır. Deiflen dünyada tarih önce konsept, sonra bilim olmanın ötesinde bugün araç olarak önem kazanmaktadır. Modern ulusçuluun gi - derek ömrünü tamamlaması ve modern imparatorlukların öne çıkmasıyla ortaya çıkan soruların cevaplarının arandığı noktada tarih en önemli kaynak durumuna gelmektedir. Böylece tarihin tanımındaki “geçmiş-bilim” sözü “gelecek-bilim”e dönüşmektedir.

Türkler dünya coğrafyasının en kritik bölgelerinde yaflanlar ve sayısız devletler kurmuşlardır. Bunlar içerisinde dünya tarihi açısından önem ve etkisi olanlar elbette olmuştur. Ancak sadece Osmanlı, dünya tarihini, bizi tarihi ekseninde yer almak suretiyle flekillendirmiş ve yönlendirmiştir. Bu yapısal olarak çok uluslu, çok dinli, çok dilli ve kurumsal olarak “uzun ömürlü” olumlu ona tarihte ancak birkaç örneyle kıyaslanabilecek bir özgünlük ve özgüllük salmıştır. Bu manada Osmanlı Devleti yapısal ve kurumsal olarak incelenebilecek ve günümüzde ilifkin önemli fleyler söyleyecek bir özelliğe sahiptir.

Osmanlı kufkusuz sadece bir devlet olarak değil, aynı zamanda bir tarih olarak da aynı önemi haizdir. Türk tarihinin kültür ve medeniyet açısından ulaftığı bir zirve olmuştur. 1400 yıllık İslam tarihinin hemen hemen yarısına tekabül etmektedir. Daha önemlisi bu uzun tarihin,

bize en yak›n olan zaman dilimini oluşturmaktadır. Yeni d›nyan›n daha keşfedilmedii bir d›nemde sahneye k - m›fl ve eski d›nyan›n sa ayaklar› durumunda olan Asya, Avrupa ve Afrika'y› kesifltimiftir. ‹fite bu özellikleri dolay›s›yla özel olarak da›lmas›yla birlikte ortaya kan irili ufakl› otuzu afk›n devletin tarihini yazmak Osmanl› tarihi olmaks›z›n imkans›z gibidir. Genel olarak ise d›nya tarihinin ikinci bin y›l›n› anlamak Osmanl› tarihi atlanarak ya da kenarda b›rak›lararak m›mk›n deildir. G›n› - m›zde Avrupa-merkezli tarih anlay›fl›n›n giderek önemi - ni yitirmesi, yukar›da s›ylenenler çerçevesinde yeniden deerlendirilmelidir.

Elinizdeki kitap Osmanl›'y› b›yle okuman›n daha anlaml› olaca›, en az›ndan b›yle de okunabileceini g›steren bir dizi seminerin r›n› olarak ortaya km›fl›r. Bu al›fl - ma, Osmanl› Devleti'nin kurulufunun 700. y›l› m›nase - betiyle 1999 y›l›nda Bilim ve Sanat Vakf› taraf›ndan d›zenlenen ve iki ay kadar devam eden "Osmanl› Seminer - leri" bafl›› alt›nda sunulan çok say›da konuşma aras›n - dan yap›lan bir sekidir. nce bu konuşmalar defifre edilmiş, sonra metinler konuşma sahipleri taraf›ndan d›zenlenmiştir. Metinlerde p›r akademik bir üslup yerine s›z konusu metnin bir sunum sonucu ortaya kt››na ifla - ret eden konuşma havas› mevcuttur ve bu hava özellikle korunmak istenmiştir. Bu konuşmalar›n kitaplafl›r›lmas› s›recinin her safhas›nda, Bilim ve Sanat Vakf› T›rkiye Arafl›malar› Merkezi'nin y›un bir gayreti ve katk›s› olmuştur.

Gemişli anlamadan gelecei infla etmek g›t›r. Bu gere - in aksine hareket ederek ortaya kan problemleri tela - fi etmek ise daha da g› bir iftitir. nemli olan ise fl›phe - siz ki anlamaya al›fmakt›r. Anlamaya al›fmak en az›n - dan olumlu bir fley yapmak istenektir. Elinizdeki al›fl - may› önemli k›lan da, her fleyden önce, Osmanl›'y› anla - maya y›nelik bir zihinsel gayretin r›nlerini bar›nd›r - yor olmas›d›r.

İÇİNDEKİLER

Medeniyetler Arası Etkileşim ve Osmanlı Sentezi	3
Ahmet DAVUTOĞLU	
Osmanlı Mirası	15
Ahmet TABAKOĞLU	
Osmanlı'da ve Günümüzde Vakıf Müessesesi	25
Adnan ERTEM	
Dünya Tarihçiliğinde Yeni Gelişmeler ve Osmanlı Tarihçiliği	37
Cemal KAFADAR	
Tarih Yazıcılığında Kamu Alanı Kavramı Tartışmaları ve Osmanlı Örneği	65
Cemal KAFADAR	
Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı İktisat Düşüncesi	87
Coşkun ÇAKIR	
Osmanlı'da Gümrükler ve Kervanlar	105
Erol ÖZVAR	
Din, Reform ve Statüko: II. Abdülhamid Dönemine Bir Bakış (1876-1909)	125
Gökhan ÇETİNSAYA	
Osmanlı Dünyasında Edebi Hayat	149
İskender PALA	
Osmanlı Hukuku	171
M. Akif AYDIN	
Osmanlı Topraklarında Yaygın Olan Tarikatlar	225
Mustafa KARA	
Osmanlı Edebiyatında Batılılaşma	243
Orhan OKAY	
Koçibey Risalesi	259
Ömer DİNÇER	
Osmanlı Sanatı ve Modern Sanatın Ortak Kökleri	279
Turgut CANSEVER	
Osmanlı-Arap Coğrafyası ve Uluslararası Çekişmeler	303
Zekeriya KURŞUN	

Osmanlı

Medeniyetler Arası Etkileşim ve Osmanlı Sentezi¹

AHMET DAVUTOĞLU*

1. Osmanlı Araştırmalarında Metodolojik Meseleler

Osmanlı tarihi ile ilgili çalışmalarda temel mesele, Osmanlı tarihini genel tarih içinde anlamlı bir şekilde yorumlayabilecek tutarlı bir tarih anlayışı ve metodolojisinin geliştirilememiş olmasıdır. Osmanlı'nın anlaşılması-
sındaki en önemli metodolojik engel, evrenselleşen hakim eğitim paradigmasının zihnimizde oluşturduğu tarihi akış şemasıdır. Her tür tarih çalışmasını, Eski Yunanla başlayıp Roma ile devam eden, Hıristiyan Ortaçağ'dan geçerek modern döneme ulaşan çizgisel bir doğru anlayışına dayandıran Batı eksenli tarih anlayışı; Osmanlı Devleti'nin gerek kendine özgü yapısını, gerekse Batı medeniyeti ile olan ilişkisini anlayabilme-yi güçleştirmektedir. Tarih tahayyülünü böylesi bir anlayışa oturtan Batı eksenli bir zihin için, Osmanlı'nın tarih içindeki yerinin tesbiti mümkün değildir.

İnsanlık tarihini Batı medeniyeti tarihi ile özdeşleştiren birçok tarihçi için Osmanlı Devleti, bu medeniyet havzası ile olan ilişkisine bağlı ve bağımlı olarak incelenen gelmiştir. Bu tespit, oryantalistler için olduğu kadar yerli tarihçiler için de geçerlidir. Eğitim müfredatında tarihe önemli bir ağırlık vermekle birlikte talebelerin zihinlerinde gerek genel tarih, gerekse Osmanlı tarihi ile ilgili bir tarih bilinci kuramayışımızın temel sebebi de budur.

Batı tarih paradigması, ki çoğu zaman Doğu aydınlarının bilincini de esir almıştır, yaklaşık iki yüzyıldır Osmanlısız bir dünya tarihi üzerine oturmaya çalıştı. Marks'ın ekonomi eksenli diyalektik tarih anlayışı, Toynbee'nin medeniyet teorileri, Wallerstein'in dünya-ekonomi tezi, Modelski'nin hegemonik dünya liderliği tezi, McNeill'in Batı eksenli eklektik tarih yaklaşımı gibi büyük ölçekli tarih teorileri, Avrasya'nın kal-

binde ve bütün büyük medeniyetlerin kesişim havzasında duran Osmanlı'nın beş yüz yıllık hakimiyeti karşısında bir anlamlandırma aczi yaşamışlardır. Osmanlı, tabir caizse, hakim Batı medeniyetinin ben merkezci tarih anlayışı² ve yazıcılığı için bir tür oyunbozan ya da kurgubozan bir rol oynamıştır.

İnsanlık tarihini Batı'dan aldığı metodolojik ve teorik kalıplara göre okumaya alışmış Doğu aydınları ve özellikle de Osmanlı havzası içinde kalan Türk, Arap, Boşnak, Arnavut vb. ulusların aydınları için durum daha da vahimdir. Kendisini Osmanlı tarihi ile ilişkilendirdiğinde modernite ile çatışan, Osmanlı ile ilişkilendirmediğinde de tarihi bir boşluk içine düşen bu yaklaşım tarzı için Osmanlı engeli daha da dayanılmaz boyutlardadır.

Genel tarihe bakış biçimindeki bu yaklaşım yanlışlıkları, büyük ölçüde mukayeseli bir yöntemin kuşatıcı bir şekilde tarihe uyarlanamamasından kaynaklanmaktadır. Herhangi bir toplumun ya da devletin genel tarihindeki yerini anlamlandırmak, dikey [değişik zaman dilimleri arasındaki mukayese] ve yatay [eş-zamanlı toplumlar ve medeniyetler arasındaki mukayese] mukayeselerin tutarlı bir çerçevede yapılmasına bağlıdır. Değişik zaman dilimleri arasındaki mukayeseler, bir toplumdaki değişim sürecini anlamlandırmak açısından; eş-zamanlı toplumlar ve medeniyetler arası mukayeseler ise, bu medeniyetlerin genel insanlık tarihine yaptıkları katkıları ortaya koyabilmek açısından büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla bir geleneğin varlığını ve geçerliliğini ölçmek de, Osmanlı Devleti gibi altı asra yayılan bir büyük birikimin tarihi tahlilini yapabilmek de en azından dörtlü bir matris içinde mukayese yapabilmeyi gerektirmektedir. Burada düşölen temel hata, yatay ve dikey mukayeselerin gelişigözel kullanımı ile bir toplumda yaşanan belli bir vetireyi evrensel kılıp, diğer toplumdaki bir tarihi olgu ile irtibatlandırma yanlışlığıdır.

Bu yanlış algılama biçimlerine yol açan metodik sapmalardan bir diğer ise, özellikle, mutlakçı [absolutist] ve şimdilikçi [presentist] yaklaşım biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Kendi dönemlerinin değer yargıları ile tarihî olguları yargılamaya çalışın mutlakçı yaklaşımlar ile tarihî olguları şimdiki duruma nisbet edilebildiği ölçüde değerli gören şimdilikçi yaklaşımlar özellikle, siyasî, ekonomik ve sosyal sistemlerin mekanik yapılarının arka planlarını görebilme yeteneğini yok etmektedirler. Mesele, Osmanlı siyasî sisteminin meşruiyeti bugünkü formel mekanizmalara bağlı meşruiyet anlayışları ile test edilemez. Her siyasî düzenin dönemsel meşruiyeti o dönemin şartları ve özellikle de o dönemde geçerli bilgi-değer temeli ile ölçülebilir. Bugünkü formel ve kurumsal meşruiyet anlayış-

larını geçmişe yönelik olarak uygulamak suretiyle Osmanlı meşruiyet zeminini konusunda yargılarda bulunmak da, başka toplumların siyasî meşruiyet zeminlerindeki kurumsal özellikleri Osmanlı'da arama çabaları da Osmanlı siyasî sisteminin işleyişini anlamlandırmak bakımından yeterli bir altyapı oluşturamazlar. XV. ve XVI. yüzyılda iç kargaşalarla sarsılan Avrupa'da Bodin ve Machiavelli gibi düzen arayışı içindeki düşünürlerin, gelişmiş bir siyasî yapı olarak Osmanlı modeline yaptıkları atıflar, tarih metodolojisindeki mutlakçı ve şimdilikçi yaklaşımların yol açtığı yüzeysel mukayeselerin açmazını göstermesi bakımından çok çarpıcıdır.

Gerçeğe ulaşmayı hedef edinen tarih araştırmaları doğru suallerle işe başlamak zorundadır. “Osmanlı Devleti idarecileri XVII. yüzyılda neden batıya yönelmediler?” ya da “Osmanlı Devleti niçin kapitalist sisteme daha önceki bir dönemde entegre olamadı?” gibi bugünden geçmişi yargılayan mutlakçı sorularda ciddi bir yöntem problemi vardır ve bu tür suallerle başlayan tarih araştırmalarının tarihî olguyu anlamlı bir bütün içinde ortaya koyabilmeleri çok güçtür.

Mukayeseli çalışmaların diğer önemli bir şartı da, mukayese edilen tarih ve kurumlar arasındaki korelasyonları ortaya koyabilmek ve saltanatlar arası mukayese yerine toplumsal ve bireysel alan mukayesesinin yaygınlaştırılmasıdır. Osmanlı dünya düzenini sultanların iniş ve çıkış tarihleri ile askerî başarı ya da yenilgilerin kronolojisine indirgemek bugünkü yaklaşım biçiminin en önemli zaaflarından birisidir. Tünel tarihçiliği olarak adlandırılan ve tarihi vakıanın siyasî, ekonomik, kültürel ve sosyal boyutlarını birbirinden kopuk alanlar olarak inceleyen parçacı tarih anlayışına dayalı metodik sapma, Osmanlı birikiminin bir büyük sistem bütünü olarak anlaşılmasını engellemektedir.

Parçacı tarih anlayışı tünel tarihçiliği diye adlandırılan ve tarihi gerçekliğin anlaşılmasını güçleştiren bir tür yöntem sapmasına yol açar. Değişik şekillerde tezahür eden tünel tarihçiliği, historiyoğrafinin en kritik yöntem problemlerinden birini oluşturur. Siyasî tarih, ekonomik tarih, düşünce tarihi, askerî tarih, diplomatik tarih, hukuk tarihi, sanat tarihi, sosyal tarih gibi tarihî gerçekliğin ve bu gerçeklik içinde oluşan geleneklerin parçacı bir şekilde ayrıştırılarak incelenmesine yol açan bu yaklaşım türü, olaylar arasındaki korelasyonun da, geleneklerin bir bütün şeklinde anlaşılmasının da önündeki en önemli engellerden birini oluşturur. Bizde bunun en yaygın görülen türü, Osmanlı tarihini bir saltanatlar ve saray tarihi şeklinde algılama biçimidir. Osmanlı Devleti'nin düşüş ve çıkışları bu çerçevede ele alındığı için tarihi gerçekliği anlamak güçleşir. Yanlış tarihi tasnifler de bu açmazın yansımalarıdır. Her alanda tek tek

ele alınan olgulardan hareketle yapılan genellemeler, Osmanlı düzeninin kronolojik tahliline de damgasını vurmaktadır. Mesela Osmanlı Devleti'nin askerî yayılması seyrine göre oluşturulan yükselme, duraklama, gerileme gibi dönemsel tasnifler ekonomik, kültür ve sanat tarihi açısından gerçekten geçerli midirler?

Bu konuda düşülen metodolojik hataların çoğu, zaman boyutu ile ilgili algılama yanlışlıklarından kaynaklanmaktadır. Tarih metodolojisinde *anakronizm* diye adlandırılan zaman boyutu ile ilgili algılama yanlışlıkları, kimi zaman *prochronism* -yani tarihi olgunun, olduğundan çok önce gerçekleşmiş gibi olarak algılanması- ya da *metakronizm* -yani tarihi olgunun, olduğundan sonra gerçekleşmiş gibi algılanmış olması- şeklinde kendisini gösterir.

2. Osmanlı ve Dünya Tarihi

Toynbee, İbn Haldun'un göçebe kökenli devletlerin üç nesilden fazla hüküm süremeyecekleri tezine atıfla, "hemen hemen bütün göçebe topluluklar için geçerli olan bu kuralın göçebe kökenli Osmanlı devleti için niçin bir istisna teşkil ettiği ve Osmanlı Devleti'nin tarihin en uzun dönemli siyasi yapılarından birisi haline nasıl dönüştüğü sorusunu sorar. Bu son derece önemli soruya Toynbee'nin cevabı çok basittir: Kendilerine hayvanları yardımcı kılan göçebe toplulukların aksine Osmanlılar, kapıkulu sistemi ile devletin dayandığı temel unsuru insan kaynağı yapmışlardır.³ Toynbee'ye göre, Osmanlı'dan önce birçok devlet tarafından kullanılan ve son örneği kurduğu devlete adını da verdiği Memlûklerde görülen kullar uygulaması, asırlar süren bu egemenliğin temelini oluşturmaktadır.

Biz, ancak askerî yapının dayanıklılığı için izah edici olabilecek olan bu yargının, Osmanlı Devleti'nin kültürel, sosyal, ekonomik ve estetik yapısındaki kuşatıcılığı ve sürekliliği teorik bir çerçeveye oturtmakta yeterli olmadığı kanaatini taşıyoruz. Osmanlı Devleti'ni sadece etkin işleyen bir bürokratik yapı olarak gören ve bu çerçevede tarihî sürekliliği bir ya da birkaç kurumun başarısına indirgeyen yaklaşımlar, kısmî ve sınırlı alanlarda doğru unsurlar barındırsalar da, tarihî gerçeğin bir bütün olarak kavranmasını engellemektedirler.

Osmanlı Devleti'nin genel insanlık tarihi içindeki yerini anlamlandırma çabalarının önündeki metodolojik problem alanlarının kaynağında, bizatihî bu yapının hayatietini sürdürdüğu tarih diliminin özellikleri yatmaktadır. Osmanlı'yı tekelci medeniyet tarihi tezleri önünde bir engel

kılan en temel özellik, insanlık tarihini belirleyen -Mezopotamya, Mısır, Yunan, Akdeniz, İran gibi- temel medeniyet havzaları üzerindeki en uzun dönemli hakimiyetin kurucusu ve son temsilcisi olmasıdır. İnsanlık tarihi ile ilgili kapsayıcı tezler üretmeye çalışan her yaklaşım, modernite öncesi bütün bu havzaları kuşatan bir tarih devi ile hesaplaşmak zorunda kalmaktadır. Bu hesaplaşmada yetersiz kalındığında, ya Toynbee gibi Osmanlı'yı kendine has bir medeniyet olgusu olarak gören bir yaklaşım benimsenmekte ya da Marksist analizlerinde olduğu gibi bir göz ardı etme tavrı söz konusu olmaktadır. Kendi teorisinin Osmanlı gerçekliği ışığında yeniden değerlendirilmesi gerektiğini söyleyen ve bu konuda çeşitli sorular ortaya koyan Wallerstein ise, aslında Osmanlı dışında üretilen tarih tezlerinin sınırlarını da dürüstçe ortaya koymuştur.⁴

Tebliğimizin temel tezi, Toynbee'nin Osmanlı Devleti'nin uzun dönemli varoluşu ile ilgili sorusunun cevabının da Afro-Avrasya dünya ana kıtası üzerindeki kadim medeniyet havzaları ile Osmanlı düzeni arasındaki ilişkide aramak gerektiğidir. Klasik medeniyet havzaları üzerindeki bu uzun dönemli hakimiyetin en temel sırrının Osmanlı'nın medeniyet aidiyeti, ruhu ve formu konusundaki kuşatıcılığı ve stratejik/siyasî yöneliş konusundaki kapsayıcılığı olduğu söylenebilir. Osmanlı, bir taraftan İslam medeniyeti mirasını eksen alarak klasik medeniyet havzalarının tümüne *kadim* kavramının kuşatıcılığı içinde bünyesinde yer veren bir kuşatıcılık sergilerken, diğer yandan dünya ana kıtasının gördüğü en kapsamlı stratejik yönelişlerinden birini gerçekleştirmiştir.

Bu yönüyle kadim kavramı ve bu kavramın değişik kullanılış biçimleri Osmanlı zihniyeti ve düzeni ile o döneme kadar ulaşan insanlık birikimi arasında önemli bir köprü oluşturmuştur.

3. Kadim Medeniyet Havzaları ve Etkileşim Alanları

İnsanlık tarihinin bilinen en kadim medeniyet havzaları, Afro-Avrasya anakıtasının uzun su yolları üzerinde kurulan ve bu bölgelerden çevreye yayılan Mezopotamya, Mısır, Hint, Çin ve Ege/Yunan medeniyet havzalarıdır. Nehir boylarında kurulan Mısır, Mezopotamya, Hint ve Çin medeniyetleri insanoğlunun varlık, bilgi ve değer problemlerine dair felsefi problemlerle ilgili ilk düşünce ürünlerinin ve bu düşünce ürünlerinin sosyal, siyasî ve ekonomik düzen haline dönüşme biçimlerinin şekillendiği havzalar olurken, Ege eksenli Yunan birikimi daha sonraki dönemlere etkide bulunan temel yazılı kaynakların oluşturulduğu ve bu birikimlerin aktarıldığı bir havza olarak önemli bir rol oynamıştır.

Osmanlı Mirası

AHMET TABAKOĞLU*

Hepimizin bildiği gibi, bu toplantılar büyük ölçüde Osmanlı Devleti'nin 700. yılı şerefine yapılıyor. Daha doğrusu, eğer Osmanlı Devleti varlığını devam ettirmiş olsaydı, bu yıl kuruluşunun 700. yılı olacaktı. Tabii bu 700. yıl yuvarlak bir rakam. İzninizle, ben daha da yuvarlak bir rakam vermek istiyorum. O da bin yıl. Yani, bin yıllık Anadolu Türk Tarihi süreci.

Bu bin yıllık tarihi iki ana bölümde ele alma imkânımız var: Nizam-ı kadim ve nizam-ı cedid dönemleri. Nizam-ı kadime, klasik; nizam-ı cedit de yenileşme veya Batılılaşma da diyebiliriz. İzninizle bu genel sınırlandırmayı alt bölümlere ayıralım: Nizam-ı kadim [klasik dönem], Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulduğu tarih olan 1075 yani XI. yüzyılın sonlarından başlayıp XVIII. yüzyıla kadar devam eden yedi yüzyıllık bir dönemi kapsıyor. Bu yedi yüzyıllık döneme, nizam-ı kadim dönemi/klasik dönem diyebiliriz. 1075'den başlayan ve XVIII. yüzyılın başlarında, Karlofça ve İstanbul anlaşmalarıyla sona eren yedi yüzyıllık dönem klasik dönemdir. Klasik dönemleri de alt bölümlere ayırıyoruz. Üçe ayıralım: Birincisi "oluşma dönemi", ikincisi "olgunlaşma dönemi", üçüncüsü de "esnekliği kaybetme dönemi". Oluşma dönemi 1075-1453 yıllarını kapsıyor. Oluşma dönemini ikiye ayıracağız: Birinci dönem, Selçuklular dönemi; ikinci dönem, Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi. Selçukluları da üçe ayırıyoruz: Birincisi 1075-1176 yılları arasında geçen dönem. Bu döneme Osman Turan gibi bazı hocalarımız ve yazarlarımız, *destan devri*, başka bir ifadeyle *Anadolu'nun Türkleşmesi, İslâmlaşması dönemi* diyorlar. Bu dönemde, Bizanslılarla ve Haçlılarla mücadele var. Bu, bana biraz abartılı geliyor ve ben 1075-1176 yılları arasındaki bu bir yüzyıllık döneme, Türklerle Bizanslıların *savaş içerisinde bir arada yaşama dönemi* diyorum. Belli ölçüde bir arada yaşıyorlar, ama zaman zaman didişmeler var. Bu didişmelerin esası, Anadolu'ya kimin hakim olacağına ilişkin bir iktidar mücadelesidir.

Osmanlı

Dünya Tarihçiliğinde Yeni Gelişmeler ve Osmanlı Tarihçiliği

CEMAL KAFADAR*

Konuşmamın hemen başında bir açıklama yapmak istiyorum. İçinizde bulunan tanıdığım bazı meslektaşlarım ve ne zamandır ilgiyle okuduğum bazı yazar arkadaşlarım hariç, çoğunuzun formasyonlarını, ilgilerini ve neler yaptığını tam olarak bilemiyorum. O yüzden söyleyeceklerimin bir kısmı sizin için çok alelâde bir tekrardan ibaret olabilir. Bir kısmı da aşırı teknik olabilir. Şimdiden affınızı dilerim ve lütfen yeri geldiğinde açıklamamı isteyin. Neticede bu bir seminer. Ben bunu formel bir sunuş ve bir konuşma olarak addetmiyorum. Karşılıklı tepkilerle herhalde birbirimize belli edebiliriz anlaşıp anlaşamadığımızı. Bir sürü isim geçecek mesela burada. Bunların hepsini bilmeniz gerekmiyor ve fakat o isimlerin arkasındaki yaklaşımları anlamak önemli. Ama bilen ya da merak edenler için isimleri de mümkün olduğunca zikredeceğim.

Dünya tarihçiliğinde yeni gelişmelerin, bir çoğu bildiğiniz şeyler ama, üstünden geçeceğim. Önce kısa bir tarih vereyim. Tarihçi ille de bir tarihle başlar diyeceksiniz ama o yüzden değil. XIX. ve XX. yüzyılda oluşan akademik tarihçilikte, başından beri birçok ekol ve yaklaşım söz konusu. Bunların önemlileri bir katman olarak, yeni gelişmeler ne olursa olsun, tarihçilik eğitiminin ve mesleğinin bir parçası olmaya devam etmişlerdir. O yüzden onları kısaca görelim ve nelerden bahsettiklerini bir hatırlayalım.

XIX. yüzyılın ortaları, tarihyazıcılığının daha profesyonel bir tarihçilik olmasının başlangıcı olarak addettiğimiz bir dönemdir. Profesyonel ve akademik tarihçiliğin hikayesi genellikle Leopold von Ranke (1795-1886) adlı Alman tarihçiyle başlatılır. Aynı zamanda Ranke, tarih yazımıyla XIX. yüzyıl Alman devlet kurma çabalarında önemli bir rol oynamış bir tarihçi. En önemli yanı tarihe getirdiği -kendisini eleştirenler tarafından da kabul edilen- diplomatika ilmidir; yani yeni belgeleri sistematik bir şekil-

Dünyanın kötülüklerini vs. anlatıyor. Son mısraları ise şöyle devam ediyor.

*“Gaddarı, cefâ-dideyi, mahkûmu, esîri
Heyhât şu payânsız olan cemm-i gafîri”*

Bunları bu sonsuz sefalet içerisinde günümüzde de söyleyebiliriz: Bosna, Filistin, Kosova...

*“Teşhir ile şöhret kazanan sahne-i dünya
Gelmez mi İlâhi sana bir kanlı temâşâ”*

“Ya Rabbi! Sana bir kanlı tiyatro gibi görünmüyor mu” diyor. Sonra tıpkı Ziya Paşa'nın subhanesi gibi şunları söylüyor;

*“Lakin bu sefilan-ı beşerden kiminin var
Kalbinde bir ümmid ki encüm gibi parlar
İmandır o cevher ki ilahî ne büyüktür
İmansız olan paslı yürek sinede yüktür
Mümin ki bilir gördüğü yek-rûze cihanın
Fevkinde ne alemleri var subh-i bekanın*

(Ebedi sabahın ona neler vaad ettiğini mümin bilir.)

*Bin can ile elbet çekecek etse de bi'l-farz
Her devr-i hayatın ona binlerce belâ arz
Ferdâdaki ezvâkı o ettikçe teemmül
Eyler bugün âlâma nasıl olsa tahammül
Bir mülhidi lâkin kim eder tesliye heyhât
Sığmaz bunun âfâkına ferdâ-yı mukâfat
Müminlere imdada yetiş merhametinle
Mülhidlere lakin daha çok merhamet eyle.”*

Biz de bu duaya amin deyip konumuzu bitirelim.

* Prof. Dr., Emekli.

Osmanlı

Koçibey Risalesi

ÖMER DİNÇER*

Giriş

Bu konuşmada, öncelikle Koçibey'i tartışma nedenimiz üzerinde duracağız. Ardından Koçibey ve risaleleri hakkında bilgi verecek ve en son olarak da, risalelerin çağdaş yönetim düşüncesi açısından değerlendirilmesini yapacağız. Demek ki bugünkü konuşmamızın üç ana bölümü var:

- Niçin Koçibey?
- Koçibey risalelerinin mahiyeti.
- Onun çağdaş yönetim düşüncesi açısından değerlendirilmesi.

Özellikle, işletme yönetimi ile ilgilenen arkadaşlarımız veya İşletme bölümlerinde okuyanlar bilirler. İşletme yönetimi ile ilgili tartışmalar genellikle Sanayi Devrimi ile beraber başlatılır. İşletme yönetimi konusunun nasıl ortaya çıktığı ve nasıl geliştiği meseleleri tartışılırken, Sanayi Devrimi başlangıç noktası olarak alınır ve ondan sonraki gelişmeler üzerinde yoğun bir şekilde durulur. Belki siyaset bilimi disiplini de öyledir. Aynı şey başka alanlar için de söylenebilir belki. Çoğu zaman modern toplumlarda ortaya çıkan düşünce tarzı ağırlıklı olarak ortaya konur ve bununla ilgili düşünce adamları gündeme getirilir. Ben temel yaklaşım itibarıyla bunun çok doğru bir yaklaşım olduğunu düşünmüyorum. Bunun eksik bir yaklaşım tarzı olduğunu düşünürüm hep. Çünkü Sanayi Devrimi'nin bir değişim noktası veya bazılarının göre bir kırılma noktası olduğunu düşünmekle birlikte, bunun bütünüyle geçmişten kopuk ve bağımsız olduğunu kabul etmek doğru değildir. Toplum hayatı süre giden hayatlardır, devamlılıkları vardır. Toplumların bir sürekliliği olduğu gibi tarihin ve düşüncenin de bir sürekliliği vardır. Bunda, zaman zaman, sapmalar, kırılmalar, değişimler olabilir. Fakat bunun köklerine inecek kadar bilgiye sahip değilseniz, o zaman bu sapmanın mahiyetini de anlayamazsınız. Öyleyse geçmişe dönüp bakmalı, -ister siyaset bilimci, is-

Modern Türkiye bugüne dek Osmanlı geçmişi ile soğukkanlı bir yüzleşme içerisine girebilmiş değil. Türkiye’de resmî ve akademik çevrelerde hâlâ geçerli olan olumsuz Osmanlı imajı tarihî gerçekliklere değil, ideolojik beklenti ve yönelimlere dayanıyor. Türkiye’yi tarihî birikiminden koparan bu durum onu sağlıklı bir gelecek inşasından da yoksun bırakıyor. Osmanlı geçmişi ve tarihî birikimi ile yüzleşmek sadece Türkiye’nin geleceğini ilgilendiren bir mesele değil. Osmanlı tecrübesi bütün insanlığın, yirmi birinci yüzyıla tanıklık eden insanoğlunun önüne güçlü bir birikim koyuyor. Osmanlı İmparatorluğu, tarihe malolmuş bir imparatorluktan çok günümüzde de etkisini sürdüren canlı bir medeniyeti simgeliyor.

Bu çalışma, Osmanlı medeniyetini anlamaya, dahası bu birikimin bugüne yansıyan boyutlarını göz önüne sermeye yönelik bir çabanın sonucudur.

Sanattan topluma, siyasetten ekonomiye uzanan geniş bir yelpazede bu büyük insanlık birikimini çözümlenmeye çalışan yazılardan müteşekkil olan kitap, her biri alanında söz sahibi ilim adamları tarafından gün yüzüne çıkarılmıştır. Elinizdeki çalışmanın Osmanlı gerçeğini hamasetten uzak, ilmî ve entelektüel bir çabayla yeniden okumaya tabi tutan her bir bölümü Osmanlı’nın yeniden keşfine rehberlik edecek niteliktedir.

